

KAPITTEL 7

«Hvis jeg virkelig ville forandre verden, burde jeg nok ha gjort noe annet»: Standupkomikere om religionshumor

Ann Kristin Gresaker

KIFO, Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning

Olav Hovdelien

OsloMet – storbyuniversitetet

Abstract: Norwegian stand-up comedy has been criticized for being unpolitical and harmless and Norwegian comedians are not considered risk-takers. Is this also the case when religion is on the agenda? This chapter examines how Norwegian comedians deal with the topic of religion. Based on interviews with nine comedians with different religious backgrounds and self-identifications, the chapter explores the comedians' experiences of producing humor on religion and their views on acceptable and unacceptable humorous portrayals of religion. The findings show that although the comedians believe making fun of religion is fundamentally unproblematic, some religions are easier to make fun of than others; Islam, for example, is described as more challenging. The idea of the comedian as an uncompromising critic of religion and defender of freedom of speech is for some an ideal, although few of the comedians interviewed regard themselves in this way.

Keywords: stand-up comedy, comedians, humor on religion, the role of the comedian

Introduksjon

«Det er lett å lage grove vitser om religion, utfordringen blir å få til noe morsomt», uttalte komiker Bård Tufte Johansen til *Dagbladet* i forkant

Sitering av dette kapitlet: Gresaker, A. K. & Hovdelien, O. (2019). «Hvis jeg virkelig ville forandre verden, burde jeg nok ha gjort noe annet»: Standupkomikere om religionshumor. I P. K. Botvar, A. K. Gresaker & O. Hovdelien (red.), *Ingen spøk: En studie av religion og humor* (s. 141–160). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.69.ch7>.

Lisens: CC BY 4.0

av humorshowet Krenk 2015 (se Veka, 2015). Krenk kom til som en reaksjon på terrorangrepet mot det franske satiremagasinet *Charlie Hebdo* i Paris i januar 2015, der tolv personer ble drept. Showet var et eksempel på at norske komikere kan involvere seg i samfunnsdebatten og ta for seg kontroversielle politiske tema, noe de ellers er blitt kritisert for å i liten grad gjøre (se Karlsen, 2017, s. 173–184; Nordbø, 2008). Krenk representerte også et nytenkende forsøk på å skape dialog mellom humorister og representanter fra tros- og livssynssamfunn, i den hensikt å utforske grensene for hva som eventuelt kan oppleves som krenkende (Nymo & Sommer, 2015). Samtidig var nok hensikten også å markere at det ikke er tros- og livssynssamfunnene som skal bestemme hva man kan lage humor om (jf. Gjøsund, 2015). Initiativtager Tufte Johansen uttalte før showet at «Norske komikere er kanskje ikke kjent for å være vågale. Men vi er opptatt av ytringsfriheten, så det er et lite statement. Er det ett land hvor vi bør kunne tulle med religioner, så er det i Norge» (Nymo & Sommer, 2015).

I etterkant ble imidlertid komikerne kritisert for å presentere banal humor basert på fordommer og ikke på kunnskap om de ulike religionene. «Om jeg ble krenket var det i så fall av nivået på humoren», ironiserte tidligere leder av Islamsk Råd Norge, Shoaib Sultan, som også stilte spørsmål ved hvor kontroversiell religionshumoren var. Det ble dessuten påpekt at komikerne særlig virket redde for å ta tak i islam, noe som var bemerkelsesverdig ut fra at foranledningen for showet var et terroranslag utført av islamister (Newth, 2015, se også Gjøsund, 2015; Andresen, 2015; Suvatne, 2015).

Fokuset i dette kapitlet er ikke på det spesifikke arrangementet Krenk 2015, men showet peker på en rekke interessante spørsmål, som vi vil forsøke å svare på her. Fremstillingen i dette kapitlet er eksplorerende på den måten at vi går relativt bredt ut med flere spørsmålsstillinger i møte med det empiriske materialet. Selv påstanden om at religion utgjør et kontroversielt og risikabelt tema å spøke med i standupsammenheng, utgjør et underliggende premiss som vi har villet utfordre. Spørsmål som blir belyst i det følgende, inkluderer: Hva kjennetegner standupkomikernes behandling av humor? Finnes det grenser for hva det kan lages humor på i forbindelse med religion? Betyr komikerens egen bakgrunn og ståsted noe for hvordan religion behandles i standup, og hvordan ser komikerne på sin rolle som komikere?

Standup som sjanger og religionshumor i Norge

I dette kapitlet fokuseres det altså på humorsjangeren *standup*. Standup kjennetegnes av å være en form for scenekomikk hvor komikeren, ofte kun utstyrt med en mikrofon, presenterer morsomme historier og vitser foran et publikum «live». Standup har lange tradisjoner innen amerikansk underholdningsvirksomhet med Bob Hope og Lenny Bruce som innflytelsesrike standupkomikere. Komikere som Jerry Seinfeld, Ray Romano og Ellen DeGeneres har bidratt til at standup og den amerikanske fjernsynsbaserte situasjonskomedien, kjent som *sitcoms*, til dels har vokst sammen, noe som igjen har medført at begge komedieformene har blitt mer populære. Slik har populære standupkomikere klart å nå ut til et større publikum.

I Norge er standup et relativt nytt fenomen. I 2017 var bookingbyrået Stand Up Norge 20 år. Standup som fenomen er nok fem til seks år eldre enn det igjen. Det kan imidlertid argumenteres for en lenger historie. Komikere som Herodes Falsk laget standuplignende forestillinger allerede tidlig på 1980-tallet (jf. Løvland, 2006, s. 106). Standupkomikere står riktignok ikke bare på scenen med egne forestillinger (som for øvrig også innimellom filmes og sendes på tv), men bidrar gjerne med humor i tv-program, på radio, i sosiale medier og på podcast (se Karlsen, 2017, s. 299–300).

I dag er det et større kulturelt og livssynsmessig mangfold blant norske komikere enn det var for tjue år siden. Dette kan bidra til en mer variert religionshumor der ulike erfaringer fungerer som en ressurs for humorproduksjonen (jf. Aasheim & Wang-Naveen, 2015). I tillegg vil religionens plass i offentligheten, i politikk og i mediene (se Furseth, 2018) være med på å gi materiale til komikerens skråblikk på samfunnet.

Humorteori og standup

Humorens konfliktpotensial, dens funksjon som samfunnskorrektiv og hvordan humor gjenspeiler samfunnsmessige og kulturelle strukturer, som pekt på i bokas innledning, er aktuelle perspektiver på humor innenfor standupsjangeren (se f.eks. Kuipers, 2008).

Innenfor konfliktperspektivet er humor et uttrykk for konflikt, kamp eller motsetningsforhold mellom ulike grupper, og brukes ofte i analyser av etnisk og politisk humor (Kuipers, 2008, s. 368). Forskning på humor som «sparker oppover» viser til hvordan underlegne grupper av ulike slag bruker humor som samfunns- eller maktkritikk. Dette har for eksempel vært tilfellet i undertrykkende regimer der humor kan fungere som en form for motstand og styrke moralen innad i gruppen (se Kuipers, 2008, 368–370; Obrdlik, 1942; Stokker, 1995; Kjus & Kaare, 2006, s. 20). I mer åpne samfunn, som det norske, er det mer uproblematisk å spøke om politikk og personer i maktposisjoner.

Enkelte standupkomikere ønsker gjerne å utfordre sosiale normer og tar opp temaer det vanligvis ikke snakkes om. Slik setter de søkelys på områder som oppleves som problematiske eller er tabubelagte, og humoren kan fungere som et korrektiv til rådende idealer og normer (jf. Kjus & Kaare, 2006, s. 20). Noen kan oppleve at komikere trår over grensen for hva det er akseptabelt å spøke om, slik som da Otto Jespersen vitset om Holocaust (se innledningskapitlet).

Siden humor gjerne knyttes til bestemte grupper og kulturelle identiteter, kan den bidra til å skape fellesskap, men også til å forsterke skiller, som vi peker på innledningsvis i boka (Kjus & Kaare, 2006, s. 21).

Tre konvensjoner for standup

Ifølge humorforsker Maja Løvland er det tre konvensjoner som beskriver standupkomikeren (Løvland, 2002, 2006; jf. Double, 1997). Første konvensjon går ut på at det skal se ut som om komikeren improviserer på scenen. Komikeren skal fremstå naturlig og benytte seg av et muntlig språk for å illudere en samtale som tilsynelatende ikke er forberedt på forhånd.

Andre konvensjon viser til at komikeren skal gi inntrykk av å være seg selv på scenen. Komikeren er derfor gjerne personlig og utleverende. Viktige stikkord i den forbindelse er skråblikk og selvironi. Autentisitetets-idealet handler også om innholdet i materialet. Komikeren bruker egne observasjoner og holdninger, men gjerne i en spisset form slik at det som presenteres for publikum, blir en ekstremvariant av komikeren og hennes erfaringer.

Den tredje konvensjonen viser til det øyeblikkelige ved standupforestillingen, nemlig at det skal virke som at settet handler om «her og nå» (Løvland, 2006, s. 100–102). Standup fremstår dermed som en form for samtale som foregår i sanntid, og som involverer publikum direkte der og da. Dette gjør at komikerens timing og andre formbaserte aspekter, som rytme, tone og hastighet, spiller en sentral rolle (Løvland, 2006, s. 98–103, 2006, s. 99; Carter, 1989; Lee, 2010, s. 299; Sturges, 2015, s. 4).

Intervjuer med ni standup-komikere

Dette kapitlet er basert på intervjuer med ni standupkomikere, som har det til felles at de har tematisert religion i sitt materiale. De fleste kan betegnes som «rene» standupkomikere, men flere har også bidratt med humor i ulike format og i ulike medier. Hovedvekten av intervjuene er gjennomført ansikt-til-ansikt med komiker og to av forfatterne av denne boka til stede, og har hatt en varighet på én til to timer. Tre intervjuer ble gjort over telefon eller e-post av praktiske grunner. Intervjuene var semistrukturerte der vi fulgte en intervjuguide med spørsmål om arbeidet som komiker, bruk av religion eller livssyn i humormateriale, erfaringer med å produsere og å formidle religionshumor og holdninger knyttet til komikerens og religionens rolle i samfunnet.

Det er en betydelig svakhet ved denne undersøkelsen at ingen kvinner er med i intervjumaterialet. Vi inviterte kvinnelige komikere til å delta, men av ulike grunner ble det dessverre ikke gjennomført noen intervjuer. I etterkant ser vi at vi burde ha jobbet enda mer målrettet for å sikre en jevnere kjønnsbalanse i materialet. Det kan godt være at det finnes kjønnsforskjeller i måten religion tematiseres på, men det har vi ikke noe empirisk grunnlag for å si noe om.

I utvelgelsen av komikere har vi ellers vektlagt variasjon i tros- og livssynsmessig bakgrunn og ståsted. Dette har vi gjort for å fange opp ulike oppfatninger, holdninger og erfaringer knyttet til det å lage humor om religion, forstått på bakgrunn av komikernes egne ståsteder. Det har likevel vært noe utfordrende å fange opp mangfold i bred forstand. De fleste informantene betrakter seg som ateister eller ikke-troende. En av dem sier at han har lest et sted at det ikke finnes noen grupper i arbeidslivet, «som

har flere ateister enn standupkomikere». Selv om hovedvekten er ateister eller ikke-religiøse, har flere en religiøs bakgrunn, inkludert muslimsk og jødisk. Analysen er tematisk organisert. Vi har valgt å fokusere på enkelte tema som viste seg interessante ut fra en relativ åpen problemstilling om hvordan norske komikere benytter seg av religion i sitt humorrepertoar. De temaene vi presenterer her, er imidlertid ikke uttømmende for det som kom opp i intervjuene, men gir likevel en dekkende beskrivelse av komikernes vurderinger av religionshumor. I det følgende henvises informantene til ved fiktive navn og med religions- eller livssynsmessig tilhørighet, etter vanlige forskningsetiske konvensjoner.

Religionshumor er humor med substans

Norsk standup preges først og fremst av hverdagstematikk eller såkalt «mainstream-komikk». Dette blir påpekt av flere av komikerne vi har intervjuet. Den kan kritiseres for å mangle «substans», som Bjørn (ateist) kalte det. Religionshumor anses derimot for å være humor med mening. Flere av komikerne trekker frem dette som begrunnelse for å vitse om religion. De anser religionshumor for å være «del av samfunnsdebatten» eller «en stor faktor i samfunnet». Som Isak (ateist) påpeker: «Religion er jo en del av politikken. Det er en del av hva som gjør at folk mener det de mener, og står for det de står for.» For ham er det religiøs makt som har «provosert ham nok», til å ville produsere humor om religion. Han utdyper dette på denne måten:

(...) mye av det som har provosert meg nok med religion til at jeg har skrevet om det, handlet om de gangene jeg synes at religionen prøver å tilta seg eller får lov til å tilta en særstilling i kraft av å være religion. Altså når en holdning eller en mening eller en tanke eller en verdi blir forsøkt framstilt som mer verdt fordi den er religiøst begrunna. Det er da satirikerens i meg ikke klarer å sitte stille.

Komikerne peker også på personlige begrunnelser for å lage humor om religion. For disse er eller har religion vært en sentral del av deres liv, og slik sett vært med på å forme hvem de er og hvordan de ser på verden. Som Kjell (ateist, tidligere kristen) sier:

(...) det var rett og slett fordi jeg hadde en personlig erfaring med det å være religiøs, som gjorde at straks du har en personlig inngang på det du snakker om, så er det lettere – selv om det tok veldig lang tid. Jeg har vel aldri ordentlig snakka om min egen religiøse bakgrunn. Jeg bare kunne mye om, i hvert fall kristendommen, fordi jeg hadde vært en av gjengen i min tid. Så det var nok grunnen til at jeg snakka mye om det. Og så er det jo egentlig et tema som er enkelt å få morsomt, og så er det egentlig ikke noe – i hvert fall kristendommen er veldig ukontroversielt å kødde med i Norge.

Her er det nærliggende å minne om autentisitetskravet som stilles til standupkomikerne. Komikeren skal gjerne snakke om seg selv og være selvvironisk. En av informantene, her kalt Adam, har foreldre med bakgrunn fra et ikke-europeisk land der flertallet er muslimer. Når vi spør om hvilken rolle religion har i vitsene hans, svarer han:

Jeg tror det har en større funksjon enn det jeg liker å innrømme selv. Fordi jeg prøver å ikke være så forutsigbar i hva jeg snakker om, og så videre. Men som sagt så er det mye som kommer tilbake til meg selv og hvem jeg er og hvordan jeg ser verden og så videre. Min bakgrunn er jo på en måte litt filtra av mine foreldre. Så selvfølgelig blir det veldig ofte snakk om både religion og om rase og sånn, hvor jeg er fra og om meg selv – og det er liksom litt uunngåelig hvis man skal ha en ærlig kontakt med et publikum, føler jeg. (...) Men for min del så er det sånn at jeg er oppvokst med det. [Jeg] valgte i voksen tid å ta avstand fra det. Men jeg assosieres likevel med den kulturen da, og den religionen, fordi der kommer jeg fra, det er det jeg representerer, og det er det jeg vet mest om. Og på en måte synes jeg det er viktig å ikke ta totalt avstand fra det. (...) (Adam, ikke-religiøs, muslimsk bakgrunn)

Dette antyder at det for Adam både handler om en indre og ytre forventning om å ta opp religion. Han er vant til å tilskrives en identitet på grunn av hudfarge. Adam peker ellers på at han ønsker å gi en positiv fremstilling av en religion det er mye fordommer mot. Andre komikere med minoritetsreligiøs bakgrunn er også opptatt av å rette opp det de oppfatter som et feilaktig bilde av sin religion eller å representere en slags brobyggende mellomposisjon mellom ateister og religiøse.

Hvordan tulle med religion?

Informantene synes å være enig om at humoren skal være kunnskapsbasert og styre unna stereotypiene, og de «kjedelige og vanlige» sidene ved religion «som alle har tenkt tusen ganger før», slik Isak uttrykker det. Denne typen religionshumor fungerer da også best. Isak nyanserer imidlertid påstanden om at god religionshumor fordrer at komikeren har inngående kunnskap om den aktuelle religionen:

... Du må jo klare å være morsom om religion basert på kunnskap, men det må også være basert på en kunnskap om oppfatningen om den religionen blant de som ikke selv tilhører den. Hvis du klarer å kombinere de to – hvis du klarer å både vite hva du snakker om, men samtidig se den religionen nok utenfra til å skjønne hva som er komisk med den for andre, da begynner du å nærme deg et eller annet. Så må du jo overraske på en eller annen måte [som det er] med alt som skal være morsomt. (...) Altså hvis du klarer å si noe som er overraskende nok til at folk skvetter litt, tenker at 'OK, går dette an å si? Er dette greit?' ... Så du må med andre ord være genial (ler), original ... ha studert religionshistorie i årevis (latter) ...

Isaks redegjørelse for hva som kreves av en komiker for å lage god religionshumor, er utvilsomt overdrevet (og sagt med latter), men viser likevel til det han vurderer som viktige bestanddeler av vellykket humor om religion. Du kan vitse om det meste, men humoren bør til en viss grad være kunnskapsbasert. Det å bare produsere rene fordommer er dårlig humor.

Samtidig er det en utfordring at publikum ofte ikke innehar den nødvendige innsikten for å «ta» en religionvits. Visse religioner, som det foreligger lite kunnskap om, blir for kompliserte. Bjørn har opplevd at flere temaer han har tatt for seg, «ble for omfattende» for publikum. Han påpeker: «jeg er der for å underholde – jeg er ikke der for å undervise.» Kjell utdyper:

(...) jo mer du må forklare på forhånd, jo større sjanse er det for at vitsen ikke kommer til å fungere. Det er klart, alle har et bilde i hodet av Jesus, så da er det et enkelt utgangspunkt. Og islam føler jeg vel – i hvert fall de tingene jeg har pratet om – krever ikke noen forhåndskunnskap enn at du kanskje har lest

en avis en gang. Mens buddhisme – til og med Dalai Lama er det overraskende mange som ikke får et automatisk bilde i hodet av hvem er. Så det er litt vanskelig.

Samtidig er publikums bakgrunner og referanserammer varierte. Det noen gjenkjenner og ler av, fungerer dårlig for andre. Et publikum bestående utelukkende av mennesker som tilhører en bestemt religion, vil ha andre humoristiske preferanser enn et publikum med varierte livssynsmessige identifikasjoner, og et allment kunnskapsnivå om religion. Humor generelt, og kanskje standupkomikk spesielt, er avgjort kontekstuell. Interessant i denne sammenhengen er komiker Mattias', med kristen bakgrunn, opplevelse da han holdt standup for en kristen organisasjon. Han forteller:

(...) Og jeg husker det gikk veldig bra i starten – helt til jeg faktisk begynte å snakke om Bibelen. Og ... det er et krevende publikum, fordi det sitter veldig mange der inne med enormt mye kunnskap om Bibelen. Og har diskutert dette mye i bibelgrupper og ulike ting. Så jo mer kunnskap noen har om et felt, jo vanskeligere blir det egentlig å tulle godt om det. I alle fall for en som ikke har like mye kunnskap, da.

Alt kan spøkes med

Alle komikerne vi har snakket med, uavhengig av religiøs eller livssynsmessig bakgrunn og tilhørighet, mener at det prinsipielt sett er akseptabelt å tulle med alle religioner. Isak (ateist) utdyper dette slik:

(...) jeg er jo opptatt av å prøve å holde på et prinsipp om at alle holdninger, uansett om de er politiske, ideologiske, religiøse, verdibaserte – hva nå enn det betyr – at alle er like mye – og like lite – verdt. Og de fortjener like mye og like lite respekt.

Den gjennomgående holdningen er at alt kan spøkes med, så lenge det gjøres på «riktig måte», som Frank (ateist, minoritetsreligiøs bakgrunn) sier det. Han får følge av Knut (ateist, minoritetskristen bakgrunn), som sier at å gjøre det på «riktig måte» kan innebære å vise respekt for en religion og dens tilhengere. Johan (ateist, muslimsk bakgrunn) er opptatt av

«kunnskap og en tydelig holdning», mens Frank mener man kunne tulle med alt, «så lenge det gjøres med noe varme og sjarm».

Det er forskjell på religioner også i humorsammenheng. Kristendom anses som uproblematisk og til dels mest relevant å tulle med, fordi den er majoritetsreligionen i Norge og således den flest har et forhold til. Dette har nok også med tradisjon å gjøre. Kristendommen, og særlig kirken, har vært gjenstand for humor i lang tid (jf. Repstads bidrag i boka). Samtidig er kristendommen også den religionen som det er laget mest humor om. De fleste har hørt slike vitser før, som Bjørn (ateist) påpeker.

Islam fremheves som mer risikabel å tulle med enn andre religioner, fordi komikerne frykter reaksjoner på slik humor. Karikaturstriden i 2005 og 2006, samt terrorangrepet på det franske satiremagasinet *Charlie Hebdo* i 2015, har da også bidratt til å skape frykt for å tulle med islam. Flere av informantene er inne på dette. Isak mener for eksempel at det er viktig for diskusjonen å være ærlige på at det nettopp er frykt som er årsaken til at avisredaksjoner lot være å trykke Muhammed-karikaturer, og at islam unngås som humormateriale. Isak opplevde selv negative reaksjoner etter å ha fremført humor om islam en tid tilbake:

(...) jeg har definitivt latt være å skrive ting som jeg ville ha skrevet hvis det var ufarlig. Så jeg har helt utvilsomt latt være å skrive en parodi på en leder i Islamsk Råd som jeg ville ha skrevet hvis det var en leder for en kristen organisasjon. Som hadde sagt akkurat det samme. Jeg fikk en støkk av karikaturstriden og klimaet etterpå. Og da har jeg latt være å gjøre det. Litt fordi at det kan bli en type bråk som det ikke er verdt. Altså vold er det ikke verdt. Og litt fordi jeg rett og slett ikke orker. Jeg orker ikke å utsette meg selv for en sånn mulig debatt. Og det er jo selvfølgelig feigt. (...) Og det er også litt fordi at jeg ikke går gjennom livet og tenker at jeg er en slags ytringsfrihetens forkjemper, og dette her så viktig at det skal ut uansett. Jeg ser ikke på det jeg driver med som viktig nok til det.

Samtidig mener Isak at det var viktig å ta opp religion etter terrorangrepet på *Charlie Hebdo*: «Det var overraskende hvor spesielt det var, hvor sterkt inntrykk det gjorde på meg, at dette er noen som ikke gjør noe annet enn å gjøre satire, som faktisk blir drept for det.»

Flere av komikerne vi har snakket med, innlemmer imidlertid islam i sitt vitsererepertoar. Samtidig oppleves religionen som utfordrende å lage

humor om. En grunn til dette kan være at muslimer står i en minoritetsposisjon i Vesten. Knut (ateist, minoritetskristen bakgrunn) er opptatt av nettopp dette, og påpeker at man som komiker bør trå varsomt (han sier også dette om jøder), for å unngå at det spres hat og fordommer mot religiøse minoriteter generelt, og kanskje islam spesielt.

I stedet for å «sparke opp alle dørene», i forståelsen av å bryte alle tabuer, har Bjørn valgt det vi kan betegne som en mer moderat tilnærming når han spøker om islam:

Jeg har tro på at for å få flere til å le av det, flere til å omfavne at, 'vet du hva, det kan tulle med', så jeg tror på å dytte litt og litt, i stedet for – Altså tar du fart, og sparker opp døra med begge beina, så vil reaksjonene imot være knallharde, og da vil kanskje åpenheten, satiren nesten virke mot sin hensikt – synes jeg. (...) Jeg er jo ikke en sånn knallhard politisk [komiker]. Altså, jeg har lyst til å mene noe og jeg, men jeg vil at folk flest skal synes det er ok. (...) Jeg synes generalisering er det farligste, fordi da er det så mange som føler seg utenfor. (...)

Samtidig som det er komikerens «jobb å pushe grensene enda mer», er det, ifølge Bjørn, hensiktsmessig å gjøre dette gradvis.

Flere komikere peker på at publikums reaksjoner gjør det vanskelig å vitse om islam. Stillheten fra publikum eller spenningen som plutselig oppstår i rommet når islam nevnes, kan handle om publikums frykt for voldelige reaksjoner, som jo også uttrykkes av noen av komikerne selv. Eller det kan vise til et ubehag som hindrer publikummet i å le av vitser om islam/muslimer, fordi det kan krenke eller håne og anses som for sensitivt. En slik reaksjon kan ses som et uttrykk for ønsket om å utvise respekt overfor andre, ut fra en idé om at den berørte gruppen vil oppleve spøken som krenkende.

Komikerne peker på en tendens ved at publikum blir fornærmet eller støtt på vegne av andre, det vil si personer i utsatte posisjoner, som muslimer. Dette bidrar til å gjøre komikerens handlingsrom mindre, sier Knut, og er et tegn på «at man går i feil retning», ifølge Frank.

Kjell (ateist, tidligere kristen) er blant dem som synes det er uproblematisk å spøke om islam. Samtidig har hans tilnærming til fremføring av islamvitser endret seg over tid: «(...) I starten følte jeg nesten at jeg måtte gjøre en Jesus-vits før jeg kritiserte islam, bare for å understreke at

dette her er prinsipiell ateisme.» Da syntes han selv at han «var veldig på kanten og modig» som tok opp islam. I ettertid har han innsett at det var «relativt vidåpne dører». «Nå», sier Kjell, «føler jeg at man er på det nivået hvor jeg kan snakke om islam hvis jeg vil, uten å nødvendigvis prate om kristendommen først. At folk forstår at det er en forskjell på å kritisere en idé og det å gå etter de som er tilhenger av den ideen.»

Det er for øvrig interessant at Kjell omtaler sin humorpraksis om islam som det «å kritisere». Kjell tar opp «hvilke praktiske konsekvenser religionen får i samfunnet», terrorisme (fordi det «er vanskelig å komme unna») og koranbrenning. Han får sjelden negativ respons fra publikum, men forteller om et visst ubehag ved at en kan få «partnere du ikke vil ha når du begynner å kritisere islam». Kjell spør:

(...) Hm, flirer disse folkene her på rett grunnlag? Har de de samme intensjonene med latteren som jeg har? Og det er en kjip tanke som dukker opp i hodet (...). Akkurat det med islam er en interessant utfordring, egentlig, fortsatt. Jo mer jeg tenker på det. Rett og slett fordi det siste du har lyst til som komiker – i hvert fall for min del – er at folk som du avskyr på et intellektuelt nivå skal føle at de har en meningsfelle i meg. Det er en forferdelig tanke. Men det er jo dessverre risikoen man kan få. Og da er det jo min jobb å være tydelig på hvor jeg kommer ifra, selvfølgelig.

Enkelte av komikerne vi har intervjuet, inkludert Kjell, mener at det å spøke om muslimer bør anses som en inkluderende handling, ikke ekskluderende, fordi muslimer da blir anerkjent og innlemmet inn i fellesskapet, i «vi-et». Kjell henviser til en bok av Flemming Rose, kulturredaktør i *Jyllands-Posten* da Muhammed-karikaturene ble publisert, der det ble sagt følgende:

Karikaturtegningen var faktisk et tegn på respekt for danske muslimer. For det var en måte å si 'Hei, her er din velkommen til samfunnet! Vi gjør narr av alt og alle. Det er hele poenget vårt. Og dere er en av oss, så derfor gjør vi narr av dere.' Jeg likte det først og fremst bare fordi jeg – det gir meg jo et påskudd for å kunne gjøre den humoren jeg gjør. Men jeg synes faktisk det er et dypere poeng der, som er godt (...) Hvis jeg skal være den prinsipielle antireligiøse, for eksempel – ja, da må du behandle [alle] religionene med den samme mangelen på respekt.

Og det er en form for respekt for de som har de religionene, til at her er det ikke noe skille. Jeg er mer redd for å være nedlatende med å ta på silkehansker ... Jeg tror det er verre. Og hvis jeg noen gang skulle anklages for noen form for ... hva det enn skulle være – diskriminering – fordi man går etter troen til en minoritet, så er det faen meg mer diskriminerende å være unnvikende og behandle folk som unger. Det tror jeg er mye verre. Og skulle jeg sette meg inn i deres situasjon, så ville jeg – personlig ville jeg synes det var mye mer nedlatende.

Det som for noen kan oppfattes som å heve seg over eller å kritisere, eller i siste instans om å diskriminere, handler for Kjell om å inkludere. Det at alle gjøres narr av, viser til en likhetsbehandling.

Oppsummert sett kan vi si at det blant komikerne vi har snakket med, er tre ulike tilnærminger til islam. Én tilnæringsmåte innebærer å la være å ha med islam i sitt humorrepertoar. Dette viser til hvordan en begrenser seg selv ut fra en vurdering av hvilken risiko det kan innebære å spøke om islam (jf. Steen-Johnsen, Fladmoe & Midtbøe, 2016, s. 48). De to øvrige tilnærmingene har til felles at islam vitses om. Det er likevel et skille mellom på den ene siden det vi kan kalle en mer moderat eller skånsom fremførelse der potensielt sensitive temaer håndteres med varsomhet, der dørene dyttes på «litt og litt», som Bjørn sier, og på den andre siden en mer direkte, utilslørt og potensielt kritisk tilnærming.

Hvem kan lage humor om hva?

Er det noen normer eller uskrevne regler om hvem som kan tulle med hva? Betyr komikerens egen bakgrunn og ståsted noe for hvordan religion behandles i standup? Er det for eksempel uproblematisk at en hvit, etnisk norsk, ikke-religiøs – eller kulturkristen – komiker tuller om minoriteter? Eller bør humor om minoritetsgrupper/personer i utsatte posisjoner komme fra dem selv?

Normer om hvem som kan tulle om hva, kan basere seg på ulike aspekter. På den ene siden kan dette dreie seg om en ujevnheter i maktbalansen: En komiker skal sparke oppover, ikke nedover. Ideen om at humor må komme innenfra, henviser på den andre siden til et autenticitetskrav knyttet til komikeren. I så hende er påstanden at for å være i stand til å snakke

om bestemte temaer, eller her: religioner, kreves egenopplevde erfaringer og et innsiddeperspektiv som gir en den nødvendige innsikten. Og det kan en kun få ved å selv representere den gruppen det spøkes om. Det handler om å «eie humoren», hvis ikke har man ikke den nødvendige troverdigheten som komiker. Blant komikerne vi har intervjuet, er det flere som mener at man må ta noen forbehold når en tuller med andre religioner. Frank (ateist, minoritetsreligiøs bakgrunn) sier for eksempel i den forbindelse:

Hvis jeg skulle stå og slenge dritt om svarte, for eksempel, som om jeg skulle ha vært svart, så hadde det vært helt katastrofe. Og det samme gjelder for alle religioner, vil jeg si. Men det betyr ikke at man ikke kan gjøre det. Det er bare måten man gjør det på.

Der det ikke er «så gøy» at ikke-jøder eller ikke-muslimer bruker fordommer om jøder eller muslimer, mener Frank derimot at en jødisk eller muslimsk komiker kan ta i bruk slike fordommer.

Adam (muslimsk bakgrunn) er av den oppfatning om at man kan tulle med alle religioner så lenge en også tuller om seg selv:

Hvis man kun tøyser utover og ikke innover, så er det ofte en negativ – en feig greie. (...) [Ved] å snakke om min egen kultur og min egen religion og min egen bakgrunn – så avvæpner jeg meg selv fra starten, og da gir det meg tillatelse til å snakke dritt om alt og alle.

Samtidig er Adam i en annen posisjon enn andre komikere fordi han selv representerer en minoritet. Dette er han også opptatt av å bruke bevisst til å påvirke:

Jeg synes det er veldig, veldig viktig for muslimer i Norge å fortsette å heie på de skamløse jentene – heie på komikere som jeg og – heie på musikere som får det til. Fordi andregenerasjons innvandrere – vi som på en måte skjønner greia – det er vi som er stuck mellom to ting.

Isak (ateist), som må sies å være del av majoriteten, beskriver det å representere en minoritet som en type ressurs som en komiker med fordel kan utnytte i produksjonen av humormateriale:

Du har jo alltid en fordel og en frihet når du kommer fra innsiden av en eller annen gruppe. Samtidig som det også rent humorteknisk er en fordel å være

i mindretall på en eller annen måte. (...) Hvis du kommer fra noe som på en eller annen måte er i mindretall, så har du noe å spille på, som andre ikke har å spille på. Og en komiker med muslimsk bakgrunn har noe å spille på, og har muligheter til å si ting som vi andre ikke kan si.

Isak motsetter seg påstanden om at en må tilhøre religionen for å tulle med den, men mener likevel at det er lettere hvis så er tilfellet. Kjell (ateist, tidligere kristen) er også sterkt uenig i påstanden om at man må eller bør selv representere den gruppen man vitser om. «For da er det jo ingen ting du kan snakke om hvis du ikke er det». Han er opptatt av at flere religioner skal tematiseres, at det er «en viss bredde», som han sier, men ifølge ham er det «morsomt å angripe de som ingen andre angriper», som Human-Etisk Forbund. Han påpeker videre at han ikke pleier å gjøre vurderinger ut fra hvorvidt vitsene han fremfører kan bidra til å stigmatisere (her snakker han om muslimer). Han tror uansett at komikerens påvirkningskraft er begrenset. Kjell peker på at det å være ærlig eller åpen om fordommer, også om sine egne «skavanker», heller bør ses på som en invitasjon til dialog enn en intensjon om å få minoritetsgrupper til å «føle seg jævlige». Han sier:

Mitt utgangspunkt er vel at dette her er verden gjennom mine øyne. Jeg snakker ikke på vegne av noen andre enn meg selv. Og det er jo på en måte en forsvarsmekanisme også, for jeg påstår ikke å sitte på noen ultimat sannhet, jeg heller. Jeg bare sier hva jeg mener, og så får du være enig eller uenig. Det viktigste for meg er at folk forstår at de kan le. Det at latter ikke betyr enighet. Og det er vel den største utfordringen jeg har hatt så lenge jeg har drevet med dette her.

Kjells utsagn viser at autentisitet med tanke på hva en komiker kan og ikke kan spøke om, handler om noe mer enn egenopplevde erfaringer eller å tilhøre en bestemt kategori. En komiker kan også bli ansett som autentisk og troverdig ved å være tro mot sine meninger og sitt perspektiv på livet.

Komikerens rolle

Standupkomikerens fremste ambisjon og ønske er å underholde og få folk til å le. Det er for så vidt ikke overraskende. Samtidig er det flere

som peker på at de også kan ha et ønske om å bidra med noe mer, å ytre meninger, å gi folk noe å tenke på, «å si noe som betyr noe, ikke bare klovne», som Frank sier (ateist, minoritetsreligiøs bakgrunn). Likevel er det få av våre informanter som uttrykker at de selv eller humor generelt har en sterk påvirkningskraft når det kommer til endringer i samfunnet. Isak beskriver sin rolle som komiker på denne måten:

Jeg ser på meg selv som en som først og fremst driver med det han driver med fordi at det er morsomt. Og at det er morsomt å få andre til å synes at ting er morsomt. Og at jeg har anledning til å nå fram til folk med det som jeg tenker og har stemt for og synes er morsomt, og også med det som jeg synes er ... dumt. Men ikke så mye mer enn det. Jeg synes ikke jeg har en viktig rolle i demokratiet eller noe sånt.

Isak er egentlig ikke så fortrolig med å skulle definere sin humorpraksis, men på direkte spørsmål beskriver han den likevel som maktkritisk:

De som ønsker å påvirke andre eller hele samfunnet til å handle eller tenke på en spesiell måte, enten de nå kommer fra en religion eller et politisk parti eller en helt annen gruppering. Det er det jeg som regel kritiserer på en eller annen måte.

Han omtaler ellers humorens endringspotensial i ganske beskjedne termer:

[Komikere] kan – sammen med andre ting – være med på å påvirke folks oppfatning av et tema eller av en person eller av en organisasjon, eller hva som helst. Som selvfølgelig i sin tur igjen kan være med på å påvirke hvordan samfunnet utvikler seg – hvis du ser veldig stort på det. Men nå tror [jeg] humoren har en liten del av den påvirkningskraften. Og jeg tror heller ikke det er humoren som har den største delen av det. Sånn tror jeg humor i bitte liten grad, sammen med veldig mye annet over veldig lang tid, kanskje kan bidra til å forandre litt.

En av de andre vi har intervjuet, Kjell, er ganske tydelig på begrensningene når det gjelder hvorvidt humor kan endre verden. Han sier i den forbindelse:

(...) jeg er bare skeptisk til de som mener at humoren har så veldig mye å si, at det de sier er så ekstremt viktig. For jeg bare mener at det er viktig å holde

perspektiv på at det jeg stort sett gjør er å underholde brisne folk på en fredagskveld, liksom. Hvis jeg virkelig hadde lyst til å forandre verden så tror jeg jeg kanskje burde ha gjort noe annet.

Bjørn, på sin side, beskriver seg selv som «ikke den åpenbare, harde kritikeren», men at han gir publikum både noe å le av og å tenke på etterpå. Bjørn liker imidlertid de komikerne som er mer kompromissløse i sin humor, og fremhever det de gjør som viktig:

Men de som bruker yringsfriheten – *Charlie Hebdo* – de komikerne og satirikerne som gjør det, gjør jo også en viktig jobb, ikke sant. Selv om det ikke ligger – det er ikke min greie å være så hard, da. Men som komiker (...) Ting som styrer verden må tulle med, tenker jeg. Om det er politikk eller religion – de må tåle kritikk. Og der håper jeg jo at islam etter hvert tør å ... eller skjønner at de må åpne opp. For hvis ikke så er de med å skape en mer splitta verden. For det er jo der det er – altså religionen står jo i veien for yringsfriheten. Og der må man jo pushe. Så jeg hyller jo de som gjør det. Men jeg vil ikke gjøre det like hardt og kompromissløst. (...) [Fordi] Det splitter også da.

Flere av komikerne vi har snakket med, peker på at de ikke ser det som sin oppgave å skulle skyve grensene, bryte tabuer eller å ytre ting som de vet kan krenke i yringsfrihetens navn. Knut påpeker for eksempel at «det er så fryktelig mye hat mot islam» i samfunnet. Det ønsker han ikke å være med på å forsterke. Han får støtte av Mattias:

(...) jeg blir fortsatt lettere utilpass når man snakker om Muhammed og ting som er tydelig krenkende for veldig mange folk, som folk faktisk blir skikkelig sinte for. Da ville jeg ikke gjort det selv, og det er et valg jeg tar, fordi jeg vil ikke ha det i livet mitt. Jeg synes det er teit å bli krenket av en tegning. Men jeg vet at veldig mange ville blitt krenket, så hvorfor i det huleste skal jeg gjøre det da? Så morsomt er det ikke. Og er det for yringsfriheten jeg gjør det, så synes jeg også yringsfriheten kan ta seg en bolle innimellom. Den er ikke så viktig for meg, personlig (ler litt). Jeg skjønner at den er viktig i samfunnet, men den – Jeg gidder ikke å ofre meg selv på alteret til yringsfriheten, altså.

Isak har lignende tanker omkring komikerens rolle. Som tidligere påpekt er det ikke slik at han

«går gjennom livet og tenker at jeg er en slags ytringsfrihetens forkjemper, og dette her så viktig at det skal ut uansett. Jeg ser ikke på det jeg driver med som viktig nok til det.»

Adam, på sin side, reflekterer rundt det å gå for langt den ene eller den andre veien; et politisk korrekt samfunn der ingen tabuer tas opp, versus total ytringsfrihet med alt dette vil kunne innebære. Adam fortsetter:

Man må ha en balanse. Det er snakket mye om total ytringsfrihet kontra kontrollert ytringsfrihet og jeg tror for eksempel total ytringsfrihet avler mye mer negativt enn det en tror, da. Hvis man er for total ytringsfrihet, tillater man nazister å stå på gaten og marsjere (...), og man tillater radikale muslimer å fortsette å spre hat og rekruttere flere og flere. Og man kan ikke snevre inn på dette her uten å snevre inn på ytringsfriheten. Og da må man ta en avgjørelse på hva som er viktigst: muligheten til å snakke dritt eller folks sikkerhet.

Avslutning

Hvis vi avslutningsvis skal vende tilbake til spørsmålene som ble stilt i innledningen, kan vi for det første slå fast at standupkomikerens behandling av humor tar utgangspunkt i at religionshumoren bør være kunnskapsbasert. Resirkulerte fordommer og plattheter er ikke en humor våre informanter vil stå inne for, heller ikke når materialet tar for seg en religionsbasert tematikk. For komikerne er dette et spørsmål om kvalitet. Religionshumor er humor med mening, siden religion er en «del av politikken», som Isak sa det, og dermed «en del av samfunnsdebatten».

Finnes det da grenser for hva som det kan lages humor på i forbindelse med religion? Her svarte standupkomikerne mer tvetydig, selv om det nok langt på vei var en konsensus omkring det at prinsipielt sett bør det kunne lages humor om alt mulig. Samtidig uttrykker flere reservasjoner i den forbindelse, på bakgrunn av det de har sett av terroranslag mot humorinstitusjoner som det franske satiremagasinet *Charlie Hebdo*, og truslene mot karikaturtegnerne som bidrog i *Jyllands-Posten* i forbindelse med karikaturstriden i 2005.

På spørsmålet om hvorvidt komikerens egen bakgrunn og ståsted betyr noe for hvordan religion behandles i standup, er bildet sammensatt. Flere av komikerne med minoritetsbakgrunn anser seg i dag som ateister eller ikke-troende, og står slik sett i en annen posisjon enn en religiøs minoritetstradisjon. Deler av det empiriske materialet peker mot at forståelsen av seg selv som ateister eller ikke-troende trumfer den kulturelle og minoritetsreligiøse bakgrunnen, men at dette ikke har medført en sterk vilje til å bruke standupscenen som en arena for religionskritikk. Men, som sagt, her er bildet sammensatt.

Samtidig er det viktig å understreke at samtlige komikere vi har intervjuet, er opptatt av at det viktigste tross alt er å få folk til å le. Religion anses å være en god ressurs å lage humormateriale ut av.

Referanser

- Andresen N. A. (2015, 3. februar). Lett-krenkt. *Minerva*.
- Carter, J. (1989). *Stand-up comedy. The book*. New York: Dell Publishing.
- Double, O. (1997). *Stand-Up! On being a comedian*. London: Methuen.
- Furseth, I. (Red.) (2018). *Religious complexity in the public sphere. Comparing Nordic countries*. Cham: Palgrave Macmillan/Springer Nature.
- Gjørund A. (2015, 4. februar). Derfor bombet ingen Krenk. *Vårt Land*.
- Karlsen, T. (2017). *Opp å stå - Stand Up Norge 20 år*. Oslo: Gyldendal.
- Kuipers, G. 2008. The Sociology of humor. I V. Raskin (Red.), *The primer of humor research* (s. 361–398). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Kjus, Y. & Kaare, B. H. (red.) (2006). Humor, medier og mennesker. I *Humor i mediene* (s. 13–35). Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Lee, S. (2010). *How I escaped my certain fate: The life and deaths of a stand-up comedian*. London: Faber and Faber.
- Løvland, M. (2002). *Hundre sider om norsk standup – historikk – estetikk – kritikk*. (Hovedfagsoppgave). Universitetet i Oslo.
- Løvland, M. (2006). Standup, fra scene til tv. I Y. Kjus & B. H. Kaare (red.), *Humor i mediene* (s. 97–114). Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Newth M. (2015, 12. februar). Krenk macht frei. *Universitas*.
- Nordbø, D. (2008). Humor, penger, politikk og apekatter. Frispark. Hentet fra: <http://dagfinn-nordbo.blogspot.com/search?q=komikere>
- Nymo, J. & Sommer, P. (2015, 2. februar). For ti år siden var det ingen som brydde seg om du tullet med religion. NRK. Hentet fra: https://www.nrk.no/kultur/_-for-ti-ar-siden-var-det-ingen-som-brydde-seg-om-du-tullet-med-religion-1.12185282

- Obdrlik, A. (1942). Gallows humor: A sociological phenomenon. *American Journal of Sociology*, 45 (5), 709–716.
- Steen-Johnsen, K., Fladmoe, A. & Midtbøe, A. (2016). *Ytringsfrihetens grenser. Sosiale normer og politisk toleranse*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Stokker, K. (1995). *Folklore Fights the Nazis: Humor in Occupied Norway 1940–1945*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Sturges, P. (2015). *The production of comedy: The joke in the age of social media*. Thousand Oaks: Sage Open.
- Suvatne, S. S. (2015, 2. februar). – Vi ba Per Fugelli spøke om islam. Men han var ikke syk nok. *Dagbladet*. Hentet fra: <https://www.dagbladet.no/kultur/vi-ba-per-fugelli-spoke-om-islam-men-han-var-ikke-syk-nok/60815873>
- Veka, C. (2015, 25. januar). Bård Tufte Johansen skal krenke verdensreligionene. *Dagbladet*. Hentet fra: <https://www.dagbladet.no/kultur/bard-tufte-johansen-skal-krenke-verdensreligionene/60803980>
- Aasheim, A. & M. Wang-Naveen (2015, 10. april). Svart humor – Da Yousef Hadaoui begynte å synge om nordmenn med muslimfobi, tok det helt av. *A-magasinet*.

Analysert materiale

Intervjuer med ni norske standup-komikere